

HELIODORUS VAN EMESA: "THEAGENES EN CHARIKLEA"

EVALUERING VAN 'N OUD-GRIEKSE ROMAN, OOK

GENOEM DIE *AITHIOPIKA*¹

G. van W. Kruger, Universiteit van Stellenbosch

'n Kort, algemene inleiding by die oud-Griekse roman

Daar het vyf oud-Griekse romans van die Hellenisties-Romeinse tydvak bewaar gebly, t.w. Chariton, *Chaireas en Kallirrhoë* (5000 reëls); Xenophon Ephesius, *Habrokomes en Antheia* (2000 reëls); Achilles Tatiüs, *Leukippe en Kleitophon* (6000 reëls); Longus van Lesbos, *Daphnis en Chloë* (3000 reëls) en Heliodorus, *Theagenes en Charikleia* (9000 reëls). Die eerste dieptestudie oor die oud-Griekse roman is 'n bietjie meer as 'n eeu gelede gedoen deur Erwin Rohde. Rohde het die oud-Griekse roman beskou as 'n produk (oefening in vrye fiksie) van die Tweede Sofisme, en die meeste daarvan redelik laat gedateer (tot selfs in die 6de eeu n.C.). Papirologiese vondste is egter sedertdien van sommige van hierdie romans in Egipte gemaak wat dit (op paleografiese gronde) terugvoer tot reeds die 2de eeu n.C. En diverse taalkundige studies van hierdie romans het sedertdien ook aangetoon dat terwyl Xenophon Ephesius, Achilles Tatiüs, Longus en Heliodorus sekerlik Sofisties is (d.w.s. 'n sterk neo-Attisistiese inslag dra), Chariton beslis pre-Sofisties is. Ons vind verder 'n merkwaardige ooreenkoms tussen die Grieks van Chariton en die Grieks van die Nuwe Testament. Beide is volksboeke van die tyd geskryf in die algemene Griekse omgangstaal van die 1ste eeu n.C. Hierdie fenomeen wat, snaaks genoeg, tot dusver deur Nieu-Testamentici misgekyk is, behoort verder ondersoek te word. Die teorie van Karl Kerényi en Reinhold Merkelbach dat die oud-Griekse roman 'n hagiografiese oorsprong het (d.w.s. dat dit as misterietekste bedoel is), is vindingryk, maar oortuig in die laaste instansie nie, omdat Chariton se roman nie by so 'n skema inpas nie. En ons weet vandag dat die bewaargeblewe oud-Griekse (en daarmee Westerse) romanskrywing by Chariton begin het. Ons beskou die oud-Griekse roman eerder as van historiografiese oorsprong met die liefdestema as sluitsteen. Geen vaste ontwikkelingslyn kan by die produksie van die oud-Griekse roman aangewys word nie. Hoewel almal daardie elemente deel wat eie is aan die oud-Griekse roman (fiktiewe prosa, die liefdestema, eindelose swerftogte en allerlei avonture), het elkeen tog sy eie karakteristiek.

¹ Om die wydste moontlike leserspubliek vir hierdie artikel te verseker, is besluit om deurgaans te verwys na Moses Hadas se skitterende vertaling van hierdie roman (*An Ethiopian Romance: Heliodorus*, Greenwood Press, Publishers: Westport, Connecticut, 1976. Oorspronklik gepubliseer in 1957 deur The University of Michigan Press, Ann Arbor). Waar tegniese redes dit vereis, word na die standaard Griekse teks verwys, beskikbaar o.a. in die drie-volumige uitgawe van R.M. Rattenbury & T.W. Lumb in the *Société d'Édition*, "Les Belles Lettres", Paris, 1960. 'n Verdere Engelse vertaling wat ook die vertalings tegelyk bevat van die ander oud-Griekse romans, is *Collected Ancient Greek Novels*, B.P. Reardon (ed.), University of California Press, Berkeley, 1989.

Chariton se roman val op met sy eenvoud, direktheid en klaarheid in styl en bou. Xenophon Ephesius se roman (waarvan ons vandag waarskynlik net 'n opsomming besit) maak slegs 'n logboek van avonturistiese omswerwinge uit, gegiet in 'n bondige stramheid van segging, en feitlik geheel sonder die tipiese Griekse *ekphraseis* (eksplisiete beskrywings) wat ons so dikwels in die ander oud-Griekse romans aantref. Achilles Tattius is meer abstrak, hy skryf met groot gesofistikeerdheid, en toon 'n sterk retoriese inslag. Longus se roman lyk na 'n nuwe eksperiment (daar is 'n ongewone eenheid van plek), die aanslag is uiters sensitief, selfs sensueel. Heliodorus is die *logopaios* (meesterstorieverteller) par excellence. Xenophon Ephesius mag Chariton soms in spesifieke formuleringe probeer naboots het.

Die skrywer van die *Aithiopika*

Beriggewens oor die persoon en lewe van hierdie groot romanskrywer lyk eerder legendaries as histories korrek.

In die *kolophon* (slotmededeling) tot sy *Aithiopika* vertel die skrywer dat hy Heliodorus, die seun van Theodosius is, 'n Feniciër van Emesa, uit die geslag van die Son. Hiermee kan ons onmiddellik die betekenis van sy naam vergelyk: "Helio-doros" = "van die Son gegee". Emesa is die moderne Siriese stad Homs, geleë aan die Orontesrivier, ongeveer 90 kilometer noord-oos van Baalbek, die antieke Heliopolis ("Sonstad").

Heliodorus se *kolophon* gee ons ten minste een waardevolle leidraad tot sy *floruit*. As hy homself beskryf as 'n inwoner van Emesa van Fenicië, plaas hy homself in die tyd ná 194 n.C., want in daardie jaar het Alexander Severus Sirië vir administratiewe doeleindes verdeel in Suria Koilê en Suria Phoinikê. En dit was dan in laasgenoemde dat Emesa gelê het.

Heliodorus sê dat hy uit die geslag van die Son is. Dit is so dat die kultus van die Songod 'n belangrike rol in die roman speel². Was Heliodorus dalk aanvanklik 'n priester van die Songod? Dit sou 'n goeie verhaal uitgemaak het as hy dan later, soos ons nog sal sien, 'n Christelike biskop geword het. Maar ons is miskien nou besig om nog 'n legende oor Heliodorus te skep.

Die kerkhistorikus Sokrates (van die 5de eeu) vertel ons (v.22) dat Heliodorus sy *Aithiopika* geskryf het toe hy nog 'n jongman was, en later het tot die Christendom bekeer is en Biskop van Triikka in Thessalië geword het, waar hy ook die priesterselibaat sou ingevoer het. In sy kerkgeskiedenis (xii.34) weet Nicephorus Callistus van die 14de eeu weer te vertel dat 'n sinodale besluit Heliodorus gedwing het om te kies tussen sy episkopaat en sy boek, en dat hy laasgenoemde gekies het. Callistus sê ook dat Heliodorus hierdie "erotiese" werk geskryf het toe hy nog 'n jongman was, en dat hy dit die *Aithiopika* genoem het, maar dat dit nou bekend is as die *Charikleia*.

Ons kom terug. Waarom die storie dat Heliodorus 'n Christelike biskop geword het? As ons sou aanneem dat hierdie gegewens fiktief is (maar Photius, Patriarg van Konstantinopel in die 19de eeu herhaal dit weer in sy *Bibliothêka*) en 'n verklaring daarvoor sou soek (soos by Achilles Tattius), dan lyk dit na 'n doelbewuste poging in die latere Christelike kerk om die ou Griekse romanskrywers op een of ander manier te "wettig" deur hulle aan

² Daar word deur Erwin Rohde (1876/1900/1914) en Franz Altheim (1942) gesuggereer dat die *Aithiopika* deel was van 'n propaganda-veldtog, in die 3de eeu n.C. vir die aanbidding van die Songod. Maar ons roman hier dateer in alle waarskynlikheid eers uit die laat-4de eeu n.C. R. Keydell (1966) minimiseer die belangrikheid van die Son-aanbidding in hierdie roman.

die Christendom te knoop. En by Heliodorus sou dit nog boonop ook apogetiese waarde vir die Christendom kon hê: 'n heidense priester wat 'n Christelike priester geword het! Dit is hier ook belangrik om te onthou dat Augustinus in sy *De Civitate Dei* (19.23) dit spesifiek betreur dat Christene van die 4de eeu dikwels die god Helios met Christus identifiseer. Sulke religieuse sinkretisme het inderdaad dus voorgekom.

Georgius Cedrenus van die 11de eeu sê dat Heliodorus, wat die *Aithiopika* geskryf het, Biskop van Triikka was tydens die regering van Theodosius die Grote, d.w.s. 379-395. Hierdie gegewe is al dikwels verwerp op grond van die feit dat hier eerder met die naam van Heliodorus se vader gespeel word, soos aangegee in die *kolophon* tot sy werk.

Daar is drie faktore wat 'n laat-3de/begin-4de eeuse n.C. datering van Heliodorus sou kon staaf:

- (1) Emesa was 'n vooruitstrewende stad in die 4de eeu n.C. (vgl. veral Libanius).
- (2) Reeds vanaf die vroeg-3de eeu n.C. word die kultus van die god Helios verbind met Emesa.
- (3) Dit is duidelik dat ons romanskrywer Philostratus se *Lewe van Apollonius van Tuana* geken het, want sy weergawe van die gimnosofiste is klaarblyklik daarop gebaseer. Nou weet ons dat hierdie werk deur Philostratus geskryf is op aansporing van Julia Domna, vrou van Keiser Septimius Severus, en dat dit waarskynlik kort na haar dood in 217 n.C. gepubliseer is.

Die feit dat Heliodorus die Perse in sy roman reeds hulle *cataphractarii* (gepantserde ruitery) laat gebruik, gee vir ons 'n *terminus post quem*: ons weet dat die *cataphractarii* vir die eerste keer swaarde gekruis het met die Romeine in die Persiese oorlog van Alexander Severus in 232/33 n.C. Die *cataphractarii* in Heliodorus se roman is, terloops, 'n anachronisme: die verhaal word veronderstel om af te speel in die epog van Persiese ooheersing oor Egipte, en hier word dit reeds gebruik in 'n geveg tussen die Perse en Ethiopiërs.

Die mees belowende poging om die *Aithiopika* te dateer, is begin deur Van der Valk (1941:97-100) (in 1940) en sedertdien aangevul deur verskeie geleerdes, veral A. Colonna (1950:79-87 en 1951:143-153) (in die jare 1950-1951). Hier word veral gebruik gemaak van die feit dat die beleg van Suene in bk.9 van die *Aithiopika* merkwaardiglik ooreenkom met die historiese derde beleg van Nisibis in Mesopotamië deur die Persiese koning Sapor II in 350 soos beskryf deur Keiser Julianus, die Apostaat, in sy eulogie op Keiser Constantius.³

Die verhaal van die *Aithiopika*

Heliodorus was 'n meester van die vertelkuns: hy het die tegniek verstaan om suspensie (spannende afwagting) met die louter bou van sy verhaal te skep. Hy laat sy verhaal op 'n buitengewoon vindingryke en effektiewe wyse begin:

"Een oggend, met daglumier, net toe die son die bergtoppe begin verlig het, het 'n aantal rowers, swaard in die hand, op 'n heuwel verskyn wat aan die Herakleontiese monding van die Nyl lê, waar die rivier in die see uitloop. Vir 'n oomblik het hulle tot stilstand gekom en die see onder hulle met die oog gefynkam; hulle oë het oor

³ Vgl. ook hier T. Szepessy, 1976:247-276.

die oseaan heen gedwaal, maar daar was geen skip sigbaar wat 'n prooi vir rowers sou kon wees nie. Toe het hulle hul blik na die kus digby verplaas, en dit is wat hulle gesien het"

Hierna volg 'n tekenende beskrywing van die rare gesig wat hulle aanskou het: 'n verlate vragboot, met sy vrag nog daarop, maar sonder bemanning. Aan die kus, rondom 'n seerowersloep, het daar dooie en sterwende manne gelê, en die oorblyfsels, so het dit gelyk, van 'n drinkfees, en 'n meisie wat besig was om 'n gewonde jongman te verpleeg. Die rowers van die heuwel is egter, voordat hulle nog iets kon doen, deur 'n tweede, groter, bende oorval, en dié het ons paartjie toe gegryp en saamgeneem na hulle wegkruipplek in die moerasruigtes van die Nyldelta. Die leier van hierdie bende was Thuamis, die afgedwaalde seun van 'n priester van Isis, Kalasiris by name. Maar dit sou ons eers veel later leer: by bk. 5.32. By die bendebasis, waarheen Thuamis ons paartjie geneem het, was daar ook 'n Atheense gevangene, Knemon, wat hulle nou ontmoet.

Wie die ongelukkige paartjie was wat nou ontvoer is, sou ons weer eens eers veel later verneem soos die verhaal ontvou: dit was naamlik die held en heldin van ons verhaal, Theagenes en Charikleä.

Deur hierdie buitengewoon dramatiese omstandighede waarmee die skrywer sy verhaal begin, slaag hy daarin om met die eerste bladsy al spanning te skep, spanning wat eers gaandeweg verlig sou word as die skrywer ons geleidelik op kunstig besinde wyse die komplekse voorgeskiedenis vertel.

Charikleä was die dogter van Hudaspes en Persinna, die koning en koningin van Ethiopië. Die geheim van haar herkoms en geboorte word eers hier teen die middel van die verhaal vir ons opgeklar.

Die omstandighede van haar geboorte was 'n misterie. As dogter van die nie-blanke koningin van Ethiopië was sy witvellig. Waarskynlik was die nabyheid van 'n geskilderde portret van die wit Ethiopiese prinses Andromeda, toe sy verwek is, die rede vir haar wit vel. Maar Persinna het 'n aanklag van ontrouheid van haar man gevrees en toe besluit dat die blanke baba as vondeling blootgestel word. Saam met haar is ook sekere voorwerpe geplaas om haar koninklike herkoms te bevestig, wat 'n lint of windsel ingesluit het wat versier was met pragtige hiërogliewe. So het die babadogtertjie nou in die hande van 'n Ethiopiese gimnosofis, by name Sisimithres, beland. En toe die dogtertjie sewe jaar oud was, het Sisimithres haar oorgegee aan Charikles, 'n priester van Delphi in Griekeland.

So het die "dogter van Charikles", Charikleä (soos sy nou genoem word), dan in Griekeland grootgeword. Toe sy daar die ouderdom vir 'n huwelik bereik, het sy dit afgesweer vir 'n selibaatlewe gewy aan die godin Artemis. Charikles wou haar egter laat trou het met sy neef, en verkry die dienste van Kalasiris, 'n ou Egiptenaar vir wie die koningin van Ethiopië juis uitgestuur het om haar vondelingsdogter te gaan soek. Maar hy weet nog nie dat hy haar reeds gevind het nie! Kalasiris moes sy towerkuns *à l'égyptienne* op Charikleä toepas om haar te laat insien dat sy tog vir die huwelik bestem was.

Dié huweliksplanne word egter deurmekaar gekrap deur die aankoms van Theagenes (toonbeeld van manlike durf en skoonheid) op Delphi. As Artemis se dienaar het Charikleä deelgeneem aan die feesvieringe ter ere van die gees van Achilles se seun Neoptolemos. En nou was die leier van die Thessaliese kontingent juis Theagenes wat die fakkel by haar ontvang om die altaarvuur mee aan te steek. En ook die liefdesvlam tussen die twee het onmiddellik ontbrand: "Hulle het mekaar gesien en lief gekry" (Bk. 3.5.4).

Kalasiris kry nou 'n nagtelike visioen van Apollo en Artemis om ons paartjie saam met hom huis toe te neem, na die "donker land van die son", d.i. Ethiopië (Bk. 2.35.5).

Dit is onverklaarbaar dat Theagenes nou die gewillige Charikleä met geweld "ontvoer". Hulle kom by die eiland Zakunthos, ten weste van die Peloponnees aan, waar hulle wil oorwinter. Vandaar word hulle egter deur die seerower Trachinos, wat 'n oog op Charikleä het, afgevoer na Egipte. Kalasiris bedink dan die plan om vir Trachinos te sê dat sy luitenant Peloris ook op Charikleä verlief is. Die gevolg is dat twee faksies teen mekaar opstaan, en hulle was verantwoordelik vir die toneel van slagting waarmee die verhaal begin.⁴

Ons is nou weer, soos ons gesien het, waar die verhaal begin het. Kalasiris het van die toneel van slagting weggevlug na Chemis aan die Nyl, waarheen ook Knemon, die Athener, intussen, ná sy ontmoeting met Theagenes en Charikleä, gevlug het.

Om die hitte van die son te ontvlug, wyk beide Kalasiris en Knemon uit na die huis van Nausikles. Nou hoor ons Kalasiris en Knemon se lewensverhale. Knemon het Egipte toe gevlug nadat sy stiefmoeder Demainete op hom, "die jong Hippolutos", haar stiefseun, verlief geraak het.

In Egipte, onnodig om te sê, word die skone Charikleä verpes deur die amoreuse toenaderinge van die rowerleiers. Die paartjie word egter gered deur die goewerneur van die land.

Daar word ontdek dat Thuamis, leier van die rowerbende, die seun van Kalasiris is. Dit was ongelukkige omstandighede wat hom van sy koers af gedwing het. Hy blaai nou 'n skoon blad om en word hoëpriester van Memphis, waarheen algar hulle ook nou begewe, en waar Kalasiris sterf.

Vir 'n oomblik sien Theagenes en Charikleä nou geluk voor hulle. Maar ongelukkig (*peripeteia!*) laat die voortreflike skoonheid van ons held 'n gloeiende liefdespassie by Koningin Arsake van Memphis ontbrand. Die Potifar-tema herhaal homself weer: Theagenes wys die toenadering af, en Koningin Arsake beveel marteling vir ons held en 'n gifdood vir ons heldin. Voordat dit egter uitgevoer kan word, ontdek die koning (wat tydelik uit Memphis afwesig was) sy vrou se konkelary. Arsake hang haarself op, en die paartjie word na Koning Oroöndates geneem.

Onderweg word hulle egter gevange geneem en na Meroë gebring deur die Ethiopiërs, wie se koning, Hudaspes (dit is nou Charikleä se vader, maar niemand weet dit nog nie), Oroöndates, koning van Egipte, in 'n groot slag verslaan.

Die ontknoping van ons verhaal is nou op hande.

Die gevangenes, Theagenes en Charikleä, was op die punt om as 'n dankoffer aan die Songod, vir die militêre oorwinning, geoffer te word, toe Charikleä aan die voorwerpe wat sy by haar gehad het as koningsdogter, uitgeken word as die lank-verlore kind van die Ethiopiese koningspaar: *anagnorisis!*

Charikles van Delphi kom tydige aan om die res van die verhaal te verduidelik.

Charikleä word as erfgename van die Ethiopiese kroon uitgewys, en die twee kan nou trou, met 'n lewe van geluk wat voorlê. Net soos by Achilles Tatius en Longus trou die held en heldin hier reg aan die einde van die verhaal: vgl. die sorg waarmee Heliodorus intussen die bedskeiding van die toekomstige paartjie bewaar het (Bk. 5.18.8).

⁴ Vgl. bke. 1.1 en 5.33.

Evaluering van die verhaal en vertelwyse

Heliodorus was een van die voortrefflikste grondleggers tot op sy dag van dit wat ons vandag die avontuur-roman noem, en sy invloed was groot: Tasso, Racine (die meesters van Port-Royal was miskien onnodig streng om die 15jaar-oue Racine te verbied om Heliodorus te lees!), Lyly, Sidney, Fielding, Scott, Dumas, Balzac en talle ander "moderne" skrywers was almal die geestelike kinders van ons skrywer.

Otmar Schissel von Fleschenberg (1913:50-52) het die volgende vereenvoudigde skematiese analise van die verhaal gemaak:

1. Bke. 1-2.19: Digby Chemmis in Egipte is Theagenes en Charikleia in die hande van die rowers. Thuamis soek toenadering tot Charikleia.
2. Bke. 2.19-7.8: Te Chemmis vertel Kalasiris aan Knemon sy verhaal en dié van ons held en heldin.
3. Bke. 7.9-8: Kalasiris sterf te Memphis, Thuamis word hoëpriester en Theagenes en Charikleia word die prooi van Arsake.
4. Bke. 9-10.6: Te Suene, op die grens tussen Ethiopië en Egipte, raak Oroōndates en die Ethiopiërs in 'n geveg betrokke.
5. Bk. 10.7-41: Die *anagnorisis* tussen Charikleia en haar ouers. Charikleia trou met Theagenes.

Gerald N. Sandy (1982:37) het daarop gewys dat vir louter intensiteit in die interrelasie van karakters die eerste ses bladsye van hoofstukke 23-25 van boek 2 nouliks elders in die literatuur oortref sal kan word. Heliodorus het geweet hoe om die snare te span. In sy Baselse dissertasie (1950) het V. Hefti gewys op teenstrydighede wat ook in Heliodorus se werk voorkom. Byvoorbeeld: Kalasiris gaan na Delphi om Koningin Persinna se dogter te soek; maar dan lees ons weer elders dat hy as banneling na Delphi gegaan het en Charikleia daar toevallig ontmoet het. Heliodorus wou die drade van sy verhaal soms té ingewikkeld spin. Hy het die *argumentum duplex* bo die *argumentum simplex* verkies.

Hierdie roman het, soos hierbo aangetoon is, 'n hoogs effektiewe introduksie en bou. Die verhaal begin in die middel en met retrospeksie en prospeksie ontvou dit verder: die sg. *in medias res*-tegniek. Aan die einde van bk. 5 (p.139 van die vertaling) is ons byvoorbeeld weer terug waar die verhaal begin het! Ons sien onmiddellik dat ons hier met die hand van 'n geoefende skrywer te doen het. Heliodorus weet hoe om suspensie te hanteer en die leser geïnteresseerd in sy verhaal te hou, veral in die eerste helfte. Hy verveel nie maklik nie. Sy styl is sober, vloeiend en aards. Hy is die *logopaios* par excellence, en waarskynlik die beste storieverteller onder die oud-Griekse romanskrywers. Dit is 'n storie wat vertel word sonder 'n poging tot mooiskrywery of veel deskriptiewe ekskursies. *Ekphrasis* en aangename (en daarby interessante) vertellings en beskrywings kom tog voor: vgl. bv. die beskrywing van 'n wydingsplegtigheid by Delphi (p.67 e.v.) en die beskrywing van Persinna se verloofring (p.121). Afwykings, veral waar retoriek miskien sy beperkte rol speel, kom ook soms as tussenspele voor: vgl. bv. die bespiegeling oor die effek wat die ontwakende liefde op die liggaamlike gestel van sy gas het (p.75).

Heliodorus maak dikwels gebruik van die tegniek van die onverwagte: wie sou bv. kon dink dat dit Thisbe was wat Thuamis doodgemaak het? (p.36), Thuamis Kalasiris se seun is? (p.151) en dat Charikles in Meroe sou opduik? (p.274). Daar wag dikwels 'n verrassing om elke draai, wat ons amper elke keer met 'n skok ervaar! By Heliodorus is dit 'n gekompliseerde wêreld wat uiteindelik klein bewys word. Self verwyys hy vyf keer in sy

roman na die werking van die *deus ex machina* (pp.38, 164, 250, 253 en 276). En self span hy dit ook in!

Heliodorus se roman dra 'n sterk religieuse inslag:⁵ die mens se lot is in die hande van die gode wat ons alleen kan verlos, en tot wie hy offerandes moet bring om hulle te plesier en gunstig te stem. Die gimnosofiste (in die mond van Sisimithres: p.276) meen egter dat *menslike* offerandes nie hoort nie. Drome, voortekens, orakels en visioene speel in hierdie roman 'n groot rol (vgl. bv. by pp.19, 44, 49, 57, 66, 72, 77, 82, 94, 100, 102, 128, 141, 150, 151, 208, 215, 239, 244 en 277). Hierdie verskynsels verleen 'n magiese element aan die vertelling.

In hierdie roman word daar telkens teruggekom op die aard van die liefde as 'n inisiasie in die misterieë van Aphrodite (meer eksplisiet vgl. bv. p.8). By p.73 kry ons 'n beskrywing van hoe liefde-met-die-eerste-oogopslag intree. Weer eens het ons heldin meer as een minnaar gehad: Trachinos, Peloris, Achaimenes, en ander. Ook hier jok die heldin by meer as een geleentheid dat sy en Theagenes suster en broer is (bv. p.22) om die jaloesie van minnaars vry te spring. Ons heldin is weer eens 'n jongmeisie van slegs sewentien (vgl. pp.252 en 255). En dit was aanvanklik haar ideaal om vir altyd 'n maagd te bly. Haar skoonheid word nie met soveel detail beskryf as wat Chariton bv. met sy heldin maak nie, maar ons kry hier, aan die ander kant weer 'n goeie beskrywing van ons held se fisiese aantreklikheid (vgl. bv. p.65).

Ook by Heliodorus is humor nie afwesig nie: vgl. bv. Knemon oor Charikleia wat haar oog sou verloor het (p.47); die tydlose humor oor 'n dowe wat alles altyd verkeerd verstaan (p.125); waar daar gespot word met die bang Knemon (p.142) en waar twee vermoordes met mekaar se aanskyning die gek skeer (p.153).

Vir tragiese ironie in hierdie roman, soos by Sophokles op sy beste vgl. die gesprek tussen Charikleia en Hudaspes (p.240) en waar Persinna amper wil wens dat Charikleia háár dogter was! (p.248).

Soos elders in die oud-Griekse roman kom vervloeking van jou ongelukkige lot ook by Heliodorus dikwels voor en herinner dit soms aan die jammerklagte van die Tragedie. Dit is ook opmerklik hoe dikwels en maklik die held en heldin (en vriende vir hulle) in die roman tot trane oorgaan.

By Heliodorus is daar geen skyndode van ons heldin nie, maar wel drie amperdode: vgl. waar Thisbe vir Charikleia aangesien word en deur Thuamis doodgemaak word (p.30); waar Kubele die gifbeker drink wat vir Charikleia berei is (p.202) en waar die vuur van die brandstapel aan Charikleia niks kon doen nie (p.205).

Ook in hierdie roman moet die leser sy klassieke letterkunde ken: Hesiodos en, veral, Homerus (vgl. by pp.15, 70, 78, 87, 91, ens.). Die mitologie speel nie hier so 'n dominante rol nie.

⁵ Interessant is die getuienis wat hierdie roman lewer van nuwe godsdienstige magte wat in swang getree het: kuisheid is hier nie meer 'n "pose" nie, maar 'n opregte etiese oortuiging; die Ethiopiese gimnosofiste verwerp ook reeds die idee van 'n bloedoffer en goddelike regverdigheid word as 'n beginsel in die menslike lot erken. O. Weinreich (1962:49) het opgemerk dat daar 'n religieuse sinkretisme na vore tree veral in die band tussen Apollo en Helios. Om die waarheid te sê, die "Aithiopika" is 'n waardevolle dokument vir die Griekse en Oosterse godsdienstige denke van daardie tyd.

Opvallend is die groot aantal spreekwoorde wat die skrywer invoer, telkens met die eksplisiete stelling "soos die gesegde lui". Ook Heliodoros het sy deel aan slimmighede in die teks kwytgeraak: *gnomai* word dit soms tereg genoem. Hierdie "wysheidsaspek" was blykbaar deel van die oud-Griekse romanskrywing. Dit stel die skrywers as "ryp" in die ervaring van die lewe voor. Die leser kan gerus die raad volg wat terloops langs die pad gegee word, of ten minste die lewensgeldigheid daarvan insien.

Egipte en Ethiopië aan die noordereinde van ons Afrika-kontinent speel weer eens in hierdie roman 'n groot rol. Om die waarheid te sê, verreweg die grootste deel van Heliodoros se roman speel daar af. Net soos by Achilles Tatius word die wonderlike Nyl (by Heliodoros, p.236, uit Latyn *nea ilus*: "nuwe aarde/grond") ook hier as 'n god voorgestel.

Die groot veldslag tussen die Perse (Oroöndates) en die Ethiopiërs (Hudaspes) in bk. 9 word miskien te uitvoerig beskrywe, en raak soms vervelig lank. Die beskrywing en optrede van die *cataphractarii* (gepantserde ruitery) is egter interessant (p.230 vervolgens).

Ook in hierdie roman is daar die *anagnorisis* en die *anagnorismata* (herkenning en herkenningsstekens) aan die einde. Charikleia word herken as die dogter van Hudaspes en Persinna aan haar windsel (met die storie, in koninklike Ethiopiese karakters daarop, van haar geboorte), aan Persinna se verloofring en aan die juwele wat saam met haar tevondelinglegging meegegee is: vgl. pp.253-256. Daar was ook 'n swart geboortevlek aan haar elmboog.

Die bekendstelling van Theagenes in bk. 10 word ietwat melodramaties uitgereken en uitgewerk. Dit kon vinniger en meer direk plaasgebind het. Dit verleng slegs die storie en finale ontknoping sonder dat veel wins daaruit gehaal word. Maar dalk het die antieke leser van dergelike suspensie gehou!

Soos by *Daphnis en Chloë* (1.20-21, waar die beeswagter Dorkon hom soos 'n wolf vermom om Chloë te vang) kry ons ook hier by Heliodoros die aanwending van die vermommingstruuk (by p.153) waar Kalasiris en Charikleia hulle soos bedelaars optooi.

Soos elders by die oud-Griekse roman waar die held en heldin aan die einde van die storie trou, word die voltrekking van die huwelik ook by Heliodoros nie self beskryf nie. Die *scriptores erotici Graeci* het dit alles elke keer aan die verbeelding van die leser oorgelaat!

Verder: Saam met die hoofstorie van ons roman loop verskeie newe-intriges, soos byvoorbeeld die eie stories van Thuamis, Knemon, Kalasiris, Charikles en selfs Thisbe.⁶

Die "Aithiopika" se Grieks

Die Bisantynse filosoof van die 11de eeu n.C., geleerde en diplomaat, Michael Psellos, het Heliodoros se styl en diksie soos volg opgesom:

"It (i.e., the *Chariclea*, as he calls the *Aethiopica*) has natural beauty of language that is not ostentatious, being not over Attic but as befits grandeur. Nor does it lack in delight or pleasure but is adorned with a pretty and timely variety of conceits and is fashioned to a high degree with innovative phrasing.

⁶ E. Feuillâtre (1966) het daarop gewys dat ook die kleiner karakters van die *Aithiopika* nie blote gestileerde marionette is nie, maar individue in eie reg. Sy hoofkarakters bly natuurlik geïdealiseerd, en as sulks word hulle ontwikkeling tog soms aan bande gelê.

It is graciously arranged, alive with well thought-out and subtle surprises, and handled according to the practices of Isocrates and Demosthenes There is an eloquence that coats poetically with honey the delicate sound without being cloying, (an eloquence) fashioned in the epic mold with beautiful language. I am aware of the charge that many make (I am speaking about Chariclea), namely, that she speaks neither as a man nor as a woman but that her speech is exalted contrary to art to a degree too sophisticated. This I myself do not regard as reason for finding fault. For she is not included in the romance as an individualized girl but as an initiate from Delphi. Therefore she prophesies often in the manner of dirges and is inspired like a frenzied prophetess and is a product of the tripod cauldron (of Apollo's shrine). The writer has invested all the other characters with realism I think, to put it in Greek terms, that not all the elements (of speech) coalesce but that they have not gone beyond the forensic oratory of Demosthenes, being in accord with the bacchic wand and the inspiration therein (i.e., allowances must be made for Heliodorus's artistic goals ...). I see that the work contains much learning, for there are in it matters of natural science, learned aphorisms, theology and knowledge even of the revolving sphere."

(Vertaling G.N. Sandy 1982:75)

Psellos se siening van Heliodorus se Grieks word vandag nog as 'n gebalanseerde beoordeling beskou.

Heliodorus se leksikale vindingrykheid val op. Van die 49 *verba notabilia* by die oud-Griekse romansiers, wat Colonna aanhaal, kom 19 net by Heliodorus voor. Veral in bk. 9, waar dit gaan om die tegniese taal van die beleggingskuns, word 'n hoë konsentrasie van uitsonderlike woorde aangetref.

Opvallend van Heliodorus se Grieks is die opeenstapeling van ondergeskikte bysinne met behulp van partisipia.⁸ Heliodorus se styl is nie so eenvoudig as wat Photius dit wil maak nie.

Die publikasie van W. Schmid se *Atticismus* in vier volumes aan die einde van die vorige eeu (1887-1896) stel ons nou in staat om te sien dat baie van die afwykinge (van die Atties van die 4de en 5de eeu v.C.) in Heliodorus se taalgebruik maar deel was van 'n wydverspreide verskynsel in die Hellenisties-Romeinse tydperk. Byvoorbeeld, die gebruik van die genitief van tydsduur (i.p.v. die akkusatief) kom ook by die Attis Lucianus van Samosata voor. Dieselfde is ook waar van die verwarring tussen die aktief en die medium van sekere werkwoorde wat dikwels voorkom. Die mees uitstaande "barbarisme" wat hier voorkom (soos Rohde ook aantoon) is die gebruik van *hoi phusantes* vir "kinders" i.p.v. "ouers". Schmid, in sy *Anhang* tot die 3de edisie van Rohde se boek oor die oud-Griekse roman, wys daarop dat dieselfde verwarring voorkom by Xenophon van Efese (bk. 1.10.9).

Simileë kom ook dikwels by Heliodorus voor: 'n gemiddeld van 12 simileë per boek. By die ander oud Griekse romanskrywers vind ons die volgende statistiek: Chariton (gemiddeld 7 per boek), Achilles Tatius (gemiddeld 14 per boek) en Longus van Lesbos (gemiddeld 26 per boek). Vgl. hier A. Scobie (1973:1-18).

⁷ Vir hierdie aanhaling uit Psellos, vgl. A. Colonna se kritiese uitgawe van die "Aithiopika" (pp.364-365).

⁸ Vgl. F. Barber, 1962.

Hans Gärtner (1969:51 n.13) wys daarop dat Heliodorus se styl nie alleen gekarakteriseer word deur nutgeskepte woorde nie, maar ook deur *catachresis* (die gebruik van 'n woord in stryd met sy normale betekenis).

Francois Gabert (1974) het die frekwensie van Homeriese ontlenings by Heliodorus nagegaan en bevind dat dit baie hoog is: een Homeriese ontlening per 1,2 bladsye van die teks. Om die waarheid te sê, die breë raamwerk van die *Aithiopika* en dié van die *Odusseia* kom merkwaardig ooreen: soos by Odusseus en Penelopeia was daar skeiding, die omswerwing van Odusseus en die salige herontmoeting aan die einde van die verhaal. Maar hierdie patroon geld ook grootliks vir die ander oud-Griekse romans. Wat hier meer saak maak is die direkte ontlenings.⁹

Hierdie roman van Heliodorus met sy ongeveer 9 000 reëls in die oorspronklike, is nie alleen die langste van die oorgelewerde oud-Griekse romans nie, maar besit sekerlik ook van die beste kwaliteite van die oud-Griekse roman-tradisie. Dit bly nog 'n werk wat die moeite werd is om gelees te word.

BIBLIOGRAFIE

Altheim, F. 1942. *Helios und Heliodor von Emesa*. Amsterdam.

Barber, F. 1962. *The Syntax of the Verb in the Aethiopica of Heliodorus* (Diss.). London.

Colonna, A. 1950. "L'Assedio di Nisibis del 350 D.C. e la cronologia di Eliodoro emiseno." *Athenaeum*, n.s. 28.

Colonna, A. 1951. "La cronologia dei romanzi greci. Le Etiopiche di Eliodoro." *Mondo Classico* 18.

Feuillâtre, E. 1966. *Études sur les Éthiopiennes d'Héliodore*. Paris.

Fritsch, J. 1901. "Der Sprachgebrauch des griechischen Romanschriftstellers Heliodor und sein Verhältnis zum Atticismus." *Program des deutschen K.K. Staats-Ober-gymnasiums in Kaaden*.

Gabert, F. 1974. *Roman et épopée dans les Éthiopiennes d'Héliodore*. Paris.

Garson, R.W. 1975. "Notes on Some Homeric Echoes in Heliodorus' Aethiopica." *Acta Classica* 18.

Gärtner, H. 1969. "Chariclea in Byzanz." *Antike und Abendland* 15.

Hefti, V. 1950. *Zur Erzählungstechnik in Heliodors Aethiopika* (Diss.). Basel.

Keydell, R. 1966. "Zur Datierung der Aithiopika Heliodors". *Polychronion: Festschrift für Franz Dölger* (ed. P. Wirth). Heidelberg.

Kövendi, D. 1966. "Heliodors Aethiopika. Eine literarische Würdigung". *Die Araber in der alten Welt* (eds. F. Altheim & R. Stiehl). Berlin.

Mazal, O. 1954. *Der Stil des Heliodor von Emesa* (Diss.). Wien.

Rohde, E. 1876/1900/1914. *Der griechische Roman und seine Verläufer*. Leipzig.

⁹ Vgl. ook R.W. Garson, 1975:137-140. Vir verdere aspekte van Heliodorus se Grieks, vgl. J. Fritsch, 1901:1-13 en 1902:1-34, asook D. Kövendi, 1966(3):136-197 en O. Mazal, 1954.

Sandy, G.N. 1982. *Heliodoros*. Boston.

Schissel von Fleschenberg, O. 1913. *Die Entwicklungsgeschichte des griechischen Roman im Altertum*. Halle.

Schobie, A. 1973. *More Essays on the Ancient Romance and Its Heritage*. Meisenheim am Glan.

Szepessy, T. 1976. "Le siège de Nisibe et la chronologie d'Héliodore." *Acta Antiqua Academiae Scientiarum Hungaricae* 24.

Van der Valk, M. 1941. "Remarques sur la date des Éthiopiennes d'Héliodore." *Mnemosyne* 9.

Weinreich, O. 1962. *Der griechische Liebesroman*. Zürich.